

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

СЕРІЯ ГОСТЬОВИХ ЛЕКЦІЙ
В ТАБЛИЦЯХ

ЦИВІЛЬНІ ТА СІМЕЙНО-
ПРАВОВІ ОСНОВИ
ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права та порівняльного права

**О. М. Андрущак,
С. Є. Булавіна**

ЦИВІЛЬНІ ТА СІМЕЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

*Навчально-методичні рекомендації
для здобувачів вищої освіти неюридичних спеціальностей*

**СЕРІЯ ГОСТЬОВИХ ЛЕКЦІЙ В ТАБЛИЦЯХ
(ОК “Правові основи громадянського суспільства”)**

За загальною редакцією д. ю. н., професора М. М. Яцишина

Луцьк
Вежа-Друк
2025

УДК 349.2(477)(072)

А 65

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 1 від 24.09.2025 р.)*

Рецензент:

Демчук А. М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін.

Укладачі:

Андрущак О. М. – кандидат юридичних наук, ст. кафедри теорії, історії держави та права та порівняльного права Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Булавіна С. Є. – кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії, історії держави та права та порівняльного права Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Андрущак О. М.

А 65 Цивільні та сімейно-правові основи громадянського суспільства в Україні (серія гостьових лекцій) : навч.-метод. рек. / О. М. Андрущак, С. Є. Булавіна; за заг. ред. М. М. Яцишина. – Луцьк : Вежа-Друк, 2025. – 24 с.

Навчально-методичні рекомендації розраховано для оптимізації самостійної, індивідуальної роботи здобувачів освіти неюридичних спеціальностей денної та заочної форми навчання Волинського національного університету імені Лесі Українки, розроблено відповідно до вимог кредитно-модульної системи навчання та Силабусу.

УДК 34(477)(075.8)

© Андрущак О. М., Булавіна С. Є., 2025

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2025

Гостьова лекція – це сучасний формат проведення навчального заняття

Цей вид діяльності сприяє налагодженню співробітництва між спільнотою науковців-практиків, здобувачів освіти та викладачів.

Приватним нотаріусом Луцького міського нотаріального округу, к.ю.н. Валянською Тетяною Петрівною, в рамках викладання ОК Правові основи громадянського суспільства, 17.03.2025р. було проведено гостьову лекцію на тему “Цивільні та сімейно-правові основи громадянського суспільства в Україні” для здобувачів освіти 2 курсу спеціальності: 035 Філологія факультету іноземної філології Волинського національного університету імені Лесі Українки. Захід організовано за ініціативи науково-педагогічних працівників кафедри теорії, історії держави та права та порівняльного права доц. Булавіної С. Є., доц. Андрущак О. М.

Під час лекції модератор зосередила увагу на особливостях укладання цивільно-правових договорів, договору про опіку, піклування, усиновлення, патронат, шлюбного договору.

Було детально проаналізовано особливості укладення та припинення шлюбу. Також мова йшла про особисті немайнові і майнові права та обов'язки подружжя, права та обов'язки батьків і дітей, позбавлення батьківських прав.

Лекція була насиченою та викликала жвавий інтерес у здобувачів освіти так, як тема актуальна і вкрай необхідна. Наявний матеріал доповнювався цікавою, змістовною мультимедійною презентацією.

Високий професіоналізм, педагогічна майстерність, компетентність і активність лектора, викликали позитивні враження, зацікавленість, відповідну розумову й поведінкову реакцію присутніх.

Здобувачі мали змогу задати питання, висловити свої думки, отримати відповіді, а також лаконічні, змістовні висновки. Активність здобувачів вищої освіти, їхня зацікавленість у таких зустрічах мотивує колектив кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки продовжувати практику проведення гостьових лекцій у виші.

Завдячуємо Збройним Силам України за можливість навчатися, працювати й жити!

ЦИВІЛЬНІ ТА СІМЕЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Лекційні питання

I. Цивільне право

1. Поняття, предмет, засади, система та джерела цивільного права України.

2. Цивільно-правові відносини.

3. Право інтелектуальної власності.

4. Цивільно-правові договори.

5. Спадкове право.

II. Сімейне право

1. Поняття сімейного права та сімейного законодавства України.

2. Порядок укладення та припинення шлюбу.

3. Особисті немайнові і майнові права та обов'язки подружжя.

4. Права та обов'язки батьків і дітей, позбавлення батьківських прав.

5. Опіка, піклування, усиновлення, патронат, прийомна сім'я, будинок сімейного типу.

I. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

1. Поняття, предмет, засади, система та джерела цивільного права України

Публічне право – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що побудовані на засадах влади і підпорядкування їх учасників владним інституціям, і пов'язані з державними або суспільними інтересами.

Приватне право – сукупність правових норм, що за допомогою диспозитивного методу забезпечують і регулюють захист відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні і майновій незалежності їх учасників.

Предметом цивільного права є:

1) майнові правовідносини – це відносини з приводу володіння, користування, розпорядження майном;

2) особисті немайнові правовідносини, які поділяються:

– особисті права, пов'язані з майновими (наприклад, права авторів на результати інтелектуальної праці в галузі науки, літератури, мистецтва тощо);

– особисті права, не пов'язані з майновими (наприклад, права особи на честь, гідність, ім'я, листування тощо).

Метод цивільно-правового права – це сукупність правових засобів і прийомів впливу на майнові та особисті немайнові відносини, що відбиваються в цивільно-правових нормах є:

1) юридична рівність сторін;

2) диспозитивність;

3) вільне волевиявлення суб'єктів;

4) виникнення майнових спорів між учасниками цивільних правовідносин.

Загальні засади (принципи) цивільного законодавства:

1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;

2) неприпустимість позбавлення права власності;

3) свобода договору;

4) свобода підприємницької діяльності;

5) судовий захист цивільного права та інтересу;

6) справедливість, добросовісність та розуміння.

Функції цивільного права – це зумовлені предметом і забезпечувані законодавством цілі правової галузі, певні напрями цивільно-правового впливу на особисті немайнові та майнові відносини.

Система цивільного права – це сукупність окремих частин – підгалузей, інститутів, субінститутів, цивільно-правових норм, що перебувають у внутрішньому логічному зв'язку та залежності між собою.

Цивільне право України поділяється на дві частини – **Загальну та Особливу**.

Загальну частину становлять норми про:

- цивільне право як приватне право, коло цивільних відносин;
- джерела цивільного права;
- учасників цивільних відносин, об'єкти цивільних відносин, підстави виникнення цивільних прав і цивільних обов'язків;
- правочини, представництво і довіреність, строки тощо.

Особливу частину цивільного права утворюють норми щодо особистих немайнових прав фізичної особи, права власності та інших речових прав, права інтелектуальної власності, зобов'язального та спадкового права.

Цивільний кодекс України відносить до актів цивільного законодавства:

- Конституцію України;
- Цивільний кодекс України;
- інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції та Цивільного кодексу;
- акти Президента України;
- постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ);
- нормативно-правові акти інших органів державної влади України.

Основним кодифікованим актом цивільного законодавства є Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., що набрав чинності 1 січня 2004 р.

ЦК України має конструкцію за так званим «книжним» принципом:

- Книга перша** – «Загальні положення»;
- Книга друга** – «Особисті немайнові права фізичної особи»;
- Книга третя** – «Право власності та інші речові права»;
- Книга четверта** – «Право інтелектуальної власності»;
- Книга п'ята** – «Зобов'язальне право» охоплює широкий спектр цивільних відносин;
- Книга шоста** – «Спадкове право».

До інших актів нормативного характеру, які регулюють цивільні правовідносини належать:

1. Міжнародно-правові договори (ст. 9 Конституції України, ст. 10 ЦК України);
2. Джерелами цивільного права є рішення Конституційного Суду України;
3. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору втілене у ст. 6 ЦК України;
4. До неофіційних (неформальних) джерел належать передовсім різноманітні звичаєві правила.

2. Цивільно-правові відносини

Цивільно-правові відносини – це майнові та особисті немайнові відносини, врегульовані нормами цивільного права, між майново-відокремленими, юридично рівними учасниками, що є носіями суб'єктивних цивільних прав і обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу.

Види цивільних правовідносин (класифікація):

За підставами виникнення цивільні правовідносини поділяються на регулятивні та охоронні.

Регулятивні правовідносини витікають на основі юридичних дозволів і втілюються в правомірних діях суб'єктів, регулюючи відповідні суспільні відносини.

Охоронні правовідносини виникають на основі юридичних заборон і є результатом вчинення суб'єктами правопорушень.

За колом зобов'язаних осіб і ступенем їх конкретизації цивільні правовідносини поділяються на абсолютні, загально-регулятивні та відносні

1. В абсолютних правовідносинах конкретизована тільки одна сторона – носій суб'єктивного права, а всі інші зобов'язані утримуватися від порушення її прав.

2. У відносних правовідносинах уповноважена і зобов'язана особи точно визначені (слід зауважити, що ряд учених стоять на позиціях існування абсолютних правовідносин, інші – заперечують їх існування, визнаючи тільки відносні);

3. Загально-регулятивні відносини відображають зв'язок кожного з кожним. У них на боці уповноваженої і зобов'язаної сторін – кожен і всі.

Об'єкти цивільних правовідносин – це матеріальні та нематеріальні блага або предмет їх створення, що становить предмет діяльності суб'єкта цивільного права.

До об'єктів цивільних правовідносин належать:

- речі, у тому числі гроші й цінні папери;
- інше майно, у тому числі майнові права і обов'язки;
- результати робіт, послуг;
- результати інтелектуальної діяльності;
- інформація;
- інші матеріальні та нематеріальні блага.

Відповідно до Цивільного кодексу України особисті немайнові права поділяються на дві групи за цільовим призначенням:

- які забезпечують природне існування фізичної особи (гл. 21);
- які забезпечують соціальне буття фізичної особи (гл. 22).

Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи:

- право на життя (ст. 281 ЦК України);
- право на охорону здоров'я (ст. 283 ЦК України);
- право на безпечне довкілля (ст. 293 ЦК України);
- право на свободу і особисту недоторканність (ст. 289 ЦК України) складається з права на свободу (ст. 288 ЦК України) і права на особисту недоторканність;

- право на сім'ю, опіку, піклування та патронатне виховання складається з права на створення сім'ї (ст. 291 ЦК України), опіку, піклування (ст. 292 ЦК України) та патронатне виховання (гл. 20 СК України).

Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне існування фізичної особи:

- право на ім'я (ст. 294–296 ЦК України);
- право на честь, гідність та ділову репутацію – це право на гідність, честь (ст. 297 ЦК України), повагу до людини, яка померла (ст. 298 ЦК України), на ділову репутацію (ст. 299 ЦК України);
- право на індивідуальність (ст. 300 ЦК України);
- право на зображення (ст. 308 ЦК України);
- право на особисте життя та його таємницю (ст. 301 ЦК України);
- право на особисті папери (ст. 303 ЦК України);
- право на інформацію (ст. 302 ЦК України);
- право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 309 ЦК України);
- право на вибір виду занять (ст. 312 ЦК України);
- право на місце проживання та недоторканність житла (ст. 310, 311 ЦК України);
- право на свободу пересування (ст. 313 ЦК України).

Суб'єкти цивільних правовідносин

Цивільна правоздатність – це здатність фізичної особи мати цивільні права і обов'язки (ст. 25 ЦК) і є рівною для усіх фізичних осіб з моменту народження і припиняється зі смертю.

Правоздатність характеризується такими ознаками:

- 1) виникненням у момент народження і припиненням зі смертю;
- 2) незалежністю від раси, кольору шкіри, національності, віку, статі та інших ознак фізичної особи (ст. 24 Конституції України, ст. 25 ЦК);
- 3) здатністю мати не тільки права, а й обов'язки (статті 25, 26 ЦК);
- 4) виникнення правоздатності законом не пов'язується з волею окремих осіб або держави в цілому, невідчуженістю від особистості фізичної особи;
- 5) можливістю обмеження фізичної особи у правоздатності лише у випадках і у порядку, передбачених законом.

Цивільна дієздатність фізичної особи – здатність своїми діями набувати для себе та самостійно здійснювати цивільні права, своїми діями створювати для себе цивільні обов’язки, а також їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Види цивільної дієздатності:

1. Фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років має часткову цивільну дієздатність.

2. Неповну цивільну дієздатність фізична особа має у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

3. Із досягненням вісімнадцятирічного віку, а також у випадках, передбачених чинним законодавством, дієздатність фізичної особи виникає у повному обсязі (ст. 34 ЦК України).

4. Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи внаслідок психічного захворювання, зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами або токсичними речовинами у фізичної особи може бути порушена здатність до вольових дій.

5. Фізична особа може бути визнана судом недієздатною (ст. 39 ЦК України, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

Юридична особа – це організація, яка створена і зареєстрована у встановленому порядку, наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, яка може бути позивачем і відповідачем у суді (ст. 80 ЦК).

Отже, учасниками цивільно-правових відносин можуть бути фізичні особи:

- 1) громадяни України;
- 2) іноземні громадяни чи піддані;
- 3) особи без громадянства;

юридичні особи:

- 1) держава Україна;
- 2) Автономна Республіка Крим;
- 3) органи місцевого самоврядування;
- 4) іноземні держави;
- 5) інші суб’єкти публічного права (організації, підприємства, установи).

3. Право інтелектуальної власності

У статті 316 ЦК України визначено право власності як право особи на річ, яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі іншої особи.

Типи власності – публічна та приватна.

Формами власності є власність Українського народу, державна та комунальна (в рамках публічного типу); юридичних та фізичних осіб (в рамках приватного типу).

Видами власності в рамках кожної з форм є:

– види державної власності – власність держави Україна, іноземних держав, АРК;

– види комунальної власності – власність територіальної громади села, селища, міста, району в місті;

– види приватної власності фізичних осіб – громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства;

– види приватної власності юридичних осіб – товариств та установ. Окремим видом власності є довірча власність.

Правомочностями власника є право володіння, користування і розпорядження.

Право володіння – право фактичного та фізичного панування особи над річчю.

Право користування – право на здобуття з речі її корисних властивостей, привласнення плодів та прибутків, що приносяться річчю.

Право розпорядження – право власника визначити юридичну долю майна.

Інтелектуальна власність є нематеріальним об'єктом, вона означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах.

Інтелектуальна діяльність є саме творчою діяльністю, яка є двох видів – **художня і технічна.**

Результатом художньої творчості є літературні і художні твори.

Результатом ж технічної творчості є винаходи, промислові зразки, корисні моделі тощо.

Отже, **право інтелектуальної власності** є сукупністю майнових прав та немайнових прав (право на авторство, тощо).

Згідно статті 420 ЦК України до об'єктів права інтелектуальної власності належать:

- літературні та художні твори;
- комп'ютерні програми;
- компіляції даних (бази даних);
- фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- виконання;
- винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- наукові відкриття;
- компонування (топографії) інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;
- сорти рослин, породи тварин;
- комерційні таємниці.

Суб'єктами права інтелектуальної власності визнаються:

- творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, винахідник, виконавець тощо);
- інші особи, яким належать за заповітом або за договором особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності.

4. Цивільно-правові договори

Договір – одна з центральних категорій цивільного права. Згідно ст. 626 ЦК України **договір** – це домовленість двох або більше сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Договір вважається дійсним за дотриманням таких умов:

- 1) законної дії;
- 2) волевиявлення сторін;
- 3) дотримання встановленої законом форми договору;
- 4) право та дієздатності сторін.

Класифікація договорів:

1) залежно від повноважень кількості суб'єктів, які їх укладають, договори можуть бути:

- одно-, дво-, багатосторонні та на користь третіх осіб

2) договори можуть бути:

- планові та регульовані;

3) залежно від інтересів і мети, договори можуть бути:

- платними, безоплатними, казуальними та абстрактними;

4) залежно від способу укладання (угоди) договору, вони можуть бути:

- реальні та консенсуальні;

5) договори можуть бути:

- законними та незаконними;

б) договори за формою можуть бути:

- письмовими;
- усними;
- нотаріально посвідченими;
- конклюдентними.

ЦКУ передбачено багато видів договорів: купівлі – продажу, оренди, міни, дарування, поставки, майнового найму, комісії, схову, довічного утримання, позики, доручення, перевезення.

5. Спадкове право

Спадкове право – це інститут цивільного права, сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку із спадкуванням.

Відповідно до ст.1216 ЦК України **спадкування** – це перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

Спадкодавець – це фізична особа, майно якої після її смерті переходить у спадщину до іншої особи чи до інших осіб.

Спадкодавцем не можуть бути юридичні особи.

Спадкоємці – це особи, які вказані у заповіті або у законі й до яких переходять цивільні права і обов'язки спадкодавця.

Не мають права бути спадкоємцями:

1) особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя;

2) після смерті дітей батьки, які на момент відкриття спадщини були позбавлені батьківських прав відносно них;

3) батьки та повнолітні діти, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо це встановлено судом.

Спадщина – це сукупність майнових та деяких особистих немайнових прав та обов'язків, що переходять у порядку спадкування від спадкодавця до спадкоємців.

Нормами цивільного законодавства встановлюються два види спадкування – за законом і за заповітом.

Спадкоємці за законом призиваються до спадщини в порядку черги. Згідно ст.ст. 1261–1265 ЦК України **встановлено п'ять черг спадкоємців:**

– Перша черга:

- діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті;

- подружжя (чоловік або дружина);

- батьки.

– Друга черга:

- рідні брати та сестри спадкодавця;

- його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері.

– Третя черга:

- рідні дядько та тітка спадкодавця.

– Четверта черга:

- особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як 5 років до часу відкриття спадщини.

– П'ята черга:

- інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення;

- утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї.

Спадкування за заповітом

Заповіт – це особливий вид правочину, за яким правові наслідки пов'язуються зі смертю заповідача та з волею спадкоємців.

Стаття 1247 ЦК встановлює загальні вимоги до форми заповіту:

1. складений письмово, із зазначенням місця та часу його складання;
2. особисто підписаний заповідачем, або особами, передбаченими ст. 207ЦК;
3. посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами (ст.ст. 1251–1252 ЦК).

Порушення вищезазначених вимог до форми заповіту тягне за собою його нікчемність (ст. 1257 ЦК).

Чинне цивільне законодавство закріплює новий різновид заповіту – заповіт подружжя

Секретним заповітом є заповіт-що посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом (ст. 1249 ЦК). Заповідач подає даний документ нотаріусу в заклеєному конверті, на якому має бути особистий підпис заповідача.

Нотаріус ставить на конверті свій посвідчувальний напис, скріплює печаткою. В присутності заповідача він вкладає його в інший конверт та опечатує.

До нотаріально посвідчених заповітів прирівнюються:

- 1) Заповіт особи (ч. 1 ст. 1252 ЦК), яка перебуває на лікуванні у лікарні...
- 2) Заповіт особи (ч. 2 ст. 1257 ЦК), яка перебуває під час плавання на морському..
- 3) Заповіт особи (ч. 3 ст. 1257 ЦК), яка перебуває у пошуковій або іншій експедиції, посвідчений начальником цієї експедиції.
- 4) Заповіт особи (ч. 5 ст. 1257 ЦК), яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, посвідчений начальником місця позбавлення волі.
- 5) Заповіт військовослужбовця (ч. 4 ст. 1257 ЦК), а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань...

II. СІМЕЙНЕ ПРАВО

1. Поняття сімейного права та сімейного законодавства України

Сімейне право – це галузь права, сукупність правових норм, які регулюють та охороняють особисті й пов'язані з ними майнові відносини фізичних осіб, що виникають із шлюбу та належності до сім'ї.

Основні принципи сімейного законодавства закріплено у ст.ст. 51, 52 Конституції України:

Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка.

Кожен з подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття.

Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

СК України складається з 7 розділів, 292 статей і має таку структуру:

Основним нормативно-правовим актом у цій галузі є Сімейний кодекс України, який був прийнятий 10 січня 2002 р. і набрав чинності 1 січня 2004 року.

Розділ I. «Загальні положення»;

Розділ II. «Шлюб. Права та обов'язки подружжя»;

Розділ III. «Права та обов'язки матері, батька і дитини»;

Розділ IV. «Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування»;

Розділ V. «Права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів»;

Розділ VI. «Застосування Сімейного кодексу України до іноземців та осіб без громадянства. Застосування законів іноземних держав та міжнародних договорів в Україні»;

Розділ VII. «Прикінцеві положення».

2. Порядок укладення та припинення шлюбу

У ст. 21 СК України вперше дається законодавче поняття шлюбу, у якому лаконічно сформульовані основні ознаки шлюбу.

Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану(ОДРАЦС).

Умовами складання шлюбу є:

- 1) досягнення особами на день реєстрації шлюбу шлюбного віку.
- 2) взаємна вільна згода осіб, які одружуються.

Необхідно зазначити, що Верховна рада України ратифікувала Стамбульську конвенцію 20 червня 2022 року, а Президент України Володимир Зеленський 21 червня підписав документ про ратифікацію Стамбульської конвенції, якою криміналізовано примус до шлюбу.

Шлюб не може бути укладений, якщо

- 1) перебування в іншому, нерозірваному шлюбі;
- 2) родинні відносини;
- 3) недієздатність одного з тих, хто одружується, яка встановлена в судовому порядку.

Шлюбний договір – це домовленість, що укладена особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також між подружжям для врегулювання їхніх майнових відносин.

У ст. 104 СК України встановлений вичерпний перелік підстав для припинення шлюбу.

1. Шлюб припиняється внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим.

2. Шлюб припиняється внаслідок його розірвання.

3. Якщо один із подружжя помер до набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу, вважається, що шлюб припинився внаслідок його смерті.

4. Якщо у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу один із подружжя помер, вважається, що шлюб припинився внаслідок його розірвання.

Суд розриває шлюб у таких випадках:

- 1) розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109);

2) право на пред'явлення позову про розірвання шлюбу (ст. 110 СК України);

3) заходи суду щодо примирення подружжя (ст. 111 СК України);

4) підстави для розірвання шлюбу за позовом одного з подружжя (ст. 112 СК України).

Отже рішення суду про розірвання шлюбу, яке набуло чинності – це акт, який припиняє шлюбне правовідношення, а свідоцтво про розірвання шлюбу – це документ єдиної форми, який засвідчує припинення шлюбу.

3. Особисті немайнові і майнові права та обов'язки подружжя

Згідно зі ст.ст. 49–56 СК України до особистих немайнових прав подружжя належать:

1) право на материнство та батьківство;

2) право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності;

3) право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку;

4) право дружини та чоловіка на зміну прізвища після реєстрації шлюбу. У цьому разі ОДРАЦС видає нове свідоцтво про шлюб;

5) право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї;

б) право дружини та чоловіка на особисту свободу.

СК України встановлює два види права власності подружжя: особиста приватна власність дружини і чоловіка та спільна сумісна власність подружжя

1. Особистою приватною власністю дружини, чоловіка є:

1) майно, набуте нею, ним до шлюбу;

2) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування;

3) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

4) житло, набуте нею, ним за час шлюбу внаслідок його приватизації відповідно до Закону України “Про приватизацію державного житлового фонду”.

5) земельна ділянка, набута нею, ним за час шлюбу внаслідок приватизації земельної ділянки, що перебувала у її, його користуванні, або одержана внаслідок приватизації земельних ділянок державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, або одержана із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації, визначених Земельним кодексом України та ін.

Згідно ст. 61 СК України об'єкти права спільної сумісної власності:

1. Об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту.

2. Об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя.

3. Якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

4. Речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Категорії осіб, що мають право на утримання (аліменти):

1) непрацездатні чоловік чи дружина;

2) чоловік чи дружина, у яких заробітна плата, пенсія та інші доходи нижчі за прожитковий мінімум;

3) дружина під час вагітності та протягом трьох років після народження дитини (якщо дитина має недоліки фізичного чи психічного розвитку – до досягнення дитиною шести років);

4) чоловік, з яким проживає дитина, до досягнення дитиною трьох років (якщо дитина має недоліки фізичного чи психічного розвитку – до досягнення дитиною шести років);

5) чоловік або дружина, з ким проживає дитина-інвалід.

4. Права та обов'язки батьків і дітей, позбавлення батьківських прав

Права та обов'язки батьків і дітей поділяються на **особисті немайнові та майнові**.

До особистих немайнових прав і обов'язків належать:

- 1) обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я;
- 2) обов'язок батьків невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження дитини в ОДРАЦСу;
- 3) право і обов'язок батьків визначити ім'я, по батькові та прізвище дитини;
- 4) право і обов'язок батьків визначити місце проживання дитини;
- 5) право батьків на відібрання малолітньої дитини від інших осіб, які їх незаконно утримують;
- 6) право і обов'язок батьків на представництво від імені дитини;
- 7) право і обов'язок батьків на особисте виховання та розвиток дитини;
- 8) право батьків на захист дитини, у тому числі і звернення до суду;
- 9) обов'язок батьків піклуватися про здоров'я дитини;
- 10) обов'язок батьків забезпечити отримання дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя;
- 11) обов'язок батьків поважати дитину;
- 12) право батьків та дітей на безперешкодне спілкування;
- 13) право дитини на захист своїх прав та інтересів;
- 14) обов'язок дитини (повнолітніх дочки та сина) піклуватися про батьків.

Позбавлення батьківських прав – це захід юридичної відповідальності стосовно батьків, що не виконують своїх обов'язків щодо виховання неповнолітніх дітей.

Батьки можуть бути позбавлені батьківських прав, якщо вони:

- 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
- 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;

- 3) жорстко поводитися з дитиною;
- 4) є хронічними алкоголіками або наркоманам;
- 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;
- 6) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

5. Опіка, піклування, усиновлення, патронат, прийомна сім'я, будинок сімейного типу

Опіка і піклування – це правові форми захисту особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб, які залишилися без батьківського піклування.

Опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла 14 років (малолітня), а **піклування** – над дитиною у віці від 14 до 18 років (неповнолітня).

Усиновленням (ст.207 СК України) – є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 цього Кодексу.

Особи, які можуть бути усиновлювачами (ст. 211 СК України).

Особи, які не можуть бути усиновлювачами (ст. 212 СК України).

Патронат над дитиною (СК України ст. 252).

Патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. Ст. 253. “Договір про патронат над дитиною” СК України дає поняття, що договір про патронат є різновидом сімейного договору.

Прийомна сім'я – однією з форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Прийомна сім'я – це сім'я або особа, що не перебуває в шлюбі, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання.

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Цивільні та сімейно-правові основи громадянського суспільства в Україні

1. Аванесян Г. М., Басенко Р. О. Цивільне право України (Загальна частина): навч.-метод. посіб. Полтава: ПШП, 2020. 199 с. URL: <https://bit.ly/3QSSPHY>
2. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://bit.ly/3SYoCbY>
3. Дзера О. В., Боднар Т. В. Сімейне право України: підручник. Суми: Юрінком Інтер, 2020. 520 с.
4. Дякович М. М. Сімейне право України: навч. посіб. Харків: ЕКУС. 2022. 416 с

Інтернет-ресурси:

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua>
2. Національна бібліотека імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbu.gov.ua>
3. Кабінет Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
4. Нормативні акти України. URL: <http://www.nau.kiev.ua>

Навчально-методичне видання

**Андрущак О. М.,
Булавина С. Є.**

**ЦИВІЛЬНІ ТА СІМЕЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

*Навчально-методичні рекомендації
для здобувачів вищої освіти неюридичних спеціальностей*

**СЕРІЯ ГОСТЬОВИХ ЛЕКЦІЙ В ТАБЛИЦЯХ
(ОК “Правові основи громадянського суспільства”)**

За загальною редакцією д. ю. н., професора М. М. Яцишина

Друкується в авторській редакції
Верстка Ілони Савицької

Формат 60×84 ¹/₁₆. Обсяг 1,4 ум. друк. арк., 1,17 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 59. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. 0669362549).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

